

По всі дні

ТРАВАНКОР, ПІВДЕННА ІНДІЯ, 1900 РІК

І й дванадцять років, і завтра вранці вона виходить заміж. Мати з донькою лежать на циновці, притулившись одна до одної змокрілими щоками.

— Найсумніший день у житті дівчинки — це день її весілля, — озивається мати. — Далі з Божою поміччю буде ліпше.

Невдовзі важкий материн віддих вирівнюється, а тоді змінюється тихесеньким хропінням, яке ніби впорядковує в голові дівчинки весь розсип нічних звуків навколо — від поскрипування дерев'яних стін, що видихають денну спеку, до собачого шкряботіння на піщаному подвір'ї перед домом.

Знадвору долинає крик білогорлої зозулі: *Кежеккета? Кежеккета? Куди на схід? Куди на схід?* Дівчинка уявляє, як птаха дивиться вниз, на галявину, де над їхньою оселею мовби присів навпочіпки прямокутний солом'яний дах. Бачить лагуну попереду, потічок і рисове поле позаду. Та птаха може кричати так годинами, не даючи нікому заснути... аж раптом різко вриває свій крик — от наче до неї підкралася нишком кобра. У тиші, що западає опісля, потічок уже не співає коліскової — лише жебонить ледь чутно вишліфуваною рінню.

Прокидається дівчинка вдосвіта, коли мати ще спить. За вікном карбованим сріблом мерехтить на рисовому полі вода. На передній веранді стоїть батьків шезлонг *чару-касера*, покинутий і порожній. Вона піднімає оперту на довгі дерев'яні підлокітники підставку для письма, сідає та ніби наяву відчуває примарний відбиток батька, що зберігся в очеретяному плетиві.

Чотири кокосові пальми на березі лагуни ростуть убік, мало не ковзають по воді, мовби хочуть помилуватися своїм відображенням, а тоді вже випростатися до небес. Прощавай, лагуно. Прощавай, потічку.

«Молай?» — саме так, аж дивно, окликнув її напередодні єдиний батьків брат. Останнім часом він зовсім збувся був звички звертатися до неї отак ласкаво: *молай*, доню. «Ми знайшли тобі гарну пару! — мовив тоном таким медовим, наче їй від сили років чотири, а не дванадцять. — Нареченому до вподоби, що ти з хорошої сім'ї, донька священника». Видати небогу заміж дядько хотів давно, і та це знала, хоч і вважала, що надто квапиться вже він із весіллям. Але що могла сказати? Такі питання вирішували дорослі. Беспорядність на обличчі матері бентежила. Їй стало їй шкода, а так хотілося відчувати до неї не жаль — повагу! Згодом, коли вони залишилися наодинці, мати мовила: «*Молай*, цей дім більше не наш. Твій дядько...» У голосі звучало благання — ніби донька перечила. Слова вгасали, не сягнувши кінця, очі нервово бігали навколо. Точили лясні ящірки на стінах. «Навряд чи життя там сильно відрізняється від того, як живемо ми тут... Будеш святкувати Різдво, додержуватися постів... ходити щонеділі до церкви. Та ж Євхаристія, ті ж кокосові пальми й кавові куці. Для тебе це чудова пара... Він заможний».

Навіщо заможному чоловікові одружуватися з дівчиною зовсім не заможною, з дівчиною без посагу? Що від неї приховують? Чого ж він усе-таки не має? Молодості, наприклад: йому сорок. У нього вже є дитина. Кілька днів тому, після того як до них приходив шлюбний посередник, вона почула, як дядько картав її матір: «Так, його тітка втонула, то й що? Хіба це те саме, що сім'я, де з покоління в покоління хтось божеволіє? Хтось чув коли-небудь про сім'ю, де не переводяться потопельники? Просто гарній парі заздрять, а ложка дьогтю знайдеться завжди».

Сидячи в тому шезлонзі, вона гладить відполіровані підлокітники й на мить згадує батькові руки; як і більшість чоловіків-малаялі, він був таким собі добродушним ведмедем: передпліччя, груди й навіть спину вкривало густе волосся, тож до шкіри можна було торкнутися хіба що через м'яке хутро. У нього на колінах,

у цьому кріслі, вона вчилася читати й писати. Коли приносила із церковної школи добрі оцінки, батько казав: «Ти кмітлива. Але ще важливіше — допитлива. Підеш до гімназії. А потім — до коледжу, чому ні?! Я не відпущу тебе заміж так рано, як віддали колись твою матір».

Єпископ відрядив його до одної невдатної церкви поблизу Мундакаяма, де не було постійного *ачена*, отця, бо магометанські торговці таки накоїли в тих краях багато лиха. Їхати туди із сім'єю не випадало: опівдні ранковий туман усе ще колихався там на рівні колін, до вечора ж піднімався до підборіддя, а всюдисуща вільгота викликала хрипи в грудях, ревматизм і лихоманку. Не минуло й року, як батько повернувся звідти геть хворий: його морозило, аж цокотіли зуби, шкіра була гаряча на дотик, сеча по-чорніла. Перш ніж вони встигли звернутися по допомогу, груди в нього заклакли. Коли мати піднесла йому до губ дзеркальце, воно не заітніло. Батьків подих завмер, рух повітря спинився.

Ото був найсумніший день у її житті. Хіба шлюб може виявитися ще гіршим?

Востаннє підводиться вона з очеретяного сидіння. Батьків шезлонг і тикове ліжко-платформа в домі для неї — наче реліквії, що zostалися від якогось святого; вони зберігають його сутність. Якби ж то можна було забрати їх до нової оселі...

У домі починається рух.

Вона витирає очі, розправляє плечі й підносить підборіддя — підносить до того, що принесе цей день, до потворного лику розлуки, до від'їзду з дому, який їй уже не дім. Хаос і біль у Божому світі — це неосяжна тайна, проте Біблія свідчить принаймні, що якийсь лад у ньому все ж таки є. Як сказав би батько, *вірити* — означає знати, що *закономірності існують, навіть коли їх не видно*.

— Зі мною все буде гаразд, *анпа*¹, — озивається вона, уявляючи його розпач. Якби він був живий, виходити заміж сьогодні їй не довелося б.

¹ Загальні назви традиційних індійських реалій транслітеровано. — Прим. ред.

И уявляє, що почула б у відповідь. Батькові турботи закінчуються тоді, коли в нього з'являється хороший зять. Я молюся, щоб саме таким і виявився твій наречений. Але ось що я знаю напевне: той самий Бог, який дбав про тебе, доню, тут, не залишатиме тебе й там. Він обіцяє нам це в Євангелії: «Я з вами по всі дні аж до кінця світу».

РОЗДІЛ 2

Беру й обіцяю

Траванкор, Південна Індія, 1900 рік

П одорож до церкви нареченого триває майже пів дня. Човняр стернує лабіринтом незнайомих каналів, над ними нависають червоні гібіскуси, а оселі стоять при самій воді, і дівчинка могла б торкнутися до літньої жінки, яка сидить навпочіпки і, струшуючи плаский кошик, провіює рис. Вона чує, як хлопчик читає сліпому дідусеві газету «Манорама», а той лише голову потирає, наче від почутих новин йому боляче. І так — дім за домом; кожен — маленький усесвіт; подекуди звідти зиркають на них діти її віку. «Куди прямуєте?» — запитує крізь чорні зуби якийсь цікавський, голий до пояса чоловік, аж застигає в повітрі його так само чорний, усипаний товченим вугіллям вказівний палець, що править тієї миті за зубну щітку. Човняр лише проводить його поглядом.

Канали закінчуються, і човен опиняється на килимі з лотосів і лілій, такому густому, що по ньому, здавалося б, можна навіть іти. Квіти розкриті, наче руки доброзичливців. Не встоявши перед спокусою, дівчинка хапає стебло, що тягнеться далеко вниз, до самого дна, і зриває одну квітку. Сплеск — і та опиняється у неї в руках: справжня тобі рожева коштовність; просто диво, що в цій каламутній воді може зродитися щось настільки прекрасне. Дядько пильно дивиться на матір, але та мовчить, хоч і хвилюється, щоб донька не забруднила свою білу блузку та *мунду* або *кавані* з тоненькою золотою облямівкою. Човен сповнюється фруктовим ароматом. Вона нараховує двадцять чотири пелюстки. Після цього килима з лотосів, крізь який доводиться буквально проштовхуватися, вони впливають на озеро — таке широке,

що дальнього берега не видно; вода спокійна й гладенька. Цікаво, океан теж такий? Їй уже майже вилетіло з голови, що вона, властиво, збирається заміж. На жвавій пристані вони пересідають у велетенське каное із загнутими, мов у висохлого стручка квасолі, носом і кормою; керують цим судном за допомогою довгих жердин худорляві м'язисті чоловіки. Зо два десятки пасажирів стоять посередині, прикриваючись парасольками від сонця. Стає зрозуміло: дорога ця така далека, що додому повернутися буде нелегко.

Озеро непомітно звужується й перетворюється на широку ріку. Човен підхоплює течія, і він набирає швидкості. Нарешті вдалині, на узвишші, з'являється масивне кам'яне розп'яття, що мовби чуває над невеликою церквою; його рамена відкидають тінь на воду. Це одна з тих семи (з половиною) церков, що їх заклав, прибувши в ці краї, святий Тома. Як і кожна дитина з недільної школи, вона може відтарабанити назви місцевостей, де вони розташовані, на одному подиху: Кодунг'аллур, Паравур, Ніранам, Палайоор, Нілакал, Коккаманг'алам, Коллам і крихітна напівцерква в Тірувітамкодї... та коли вперше бачить одну з них на власні очі, у неї перехоплює подих.

Шлюбний посередник з Ранні походжає туди-сюди подвір'ям. Вологі плями під пахвами в нього на джубі з'єднуються на грудях, а пасма волосся, якими йому кортить прикрити залисину на маківці, спадають на вухо, наче папужий хвіст.

— Наречений мав би вже давно бути тут, — каже посередник і нервово ковтає; під підборіддям його ніби рухається тоді вгору-вниз чималий камінець. Земля в селі, звідки він походить, славна тим, що там родить і найкращий рис, і такі-от адамові яблука.

З боку нареченого присутня лише його сестра Танкамма. Ця міцна усміхнена жінка бере обіруч дрібні рученята своєї майбутньої невістки й лагідно їх стискає.

— Він уже в дорозі, — озивається вона. Ачен накидає поверх ряси врочисту еспитрахиль і пов'язує гаптований пояс, а тоді простягає долонею догори руку, без слів запитуючи: «То що?». Відповіді немає.

Хоч надворі й спека, наречена тремтить. Ходити в *чатті* й *мунду* вона не звикла. Віднині — жодних довгих спідниць і барвистих блузок. Одягатиметься, як і мати з тіткою, в уніформу кожної заміжньої жінки з християнського світу святого Томи, де єдиний прийнятний колір — білий. *Мунду* схоже на чоловіче, але зав'язане вигадливіше, вільний край у нього плісирований і складений утричі, а закінчується воно таким собі хвостом у формі віяла, що ховає від ока обриси нижньої частини тіла. Таку ж мету має і мішкувата блузка на короткий рукав із V-подібним вирізом — біла *чатта*.

Світло з високих вікон падає вниз, відкидаючи скісні тіні. Лоскочуть горло пахощі ладану. Як і в церкві у неї вдома, лавок тут немає, лише грубий килим з кокосового волокна на вкритій червоною оксидною фарбою підлозі, та й то тільки спереду. Дядько прокашлюється, і звук прокочується луною в порожньому приміщенні.

Наречена сподівалася, що на весілля приїде двоюрідна сестра — її найкраща подруга, яка вийшла заміж на рік раніше, так само у дванадцять, за дванадцятирічного ж хлопця з хорошої сім'ї. На весіллі наречений видавався нудним, як валянок, і більше колупався в носі, ніж брав участь у церемонії, аж ачен перервав одного разу *курбану*, літургію, і прошипів: «Та годі вже! Немає там золота!». Двоюрідна сестра писала, що у своєму новому домі спить і грається з іншими дівчатами великої родини, а з набридливим чоловіком не має, на щастя, нічого спільного. Прочитавши того листа, мати обізнано мовила: «Що ж, колись усе зміниться». Тож нареченій і цікаво тепер, чи все вже змінилося й що це взагалі означає.

У повітрі відчувається якийсь рух. Мати підштовхує її вперед, а сама відступає.

Наречений стає поряд з нею, й ачен тут-таки починає службу (*У нього що, тільна корова в хліві от-от розродиться?*). Вона дивиться прямо перед собою.

Їй упадає в око відображення в поплямлених скельцях *аченових* окулярів: у світлі, що ллється від входу, бовваніє велика по-стать; крихітна фігурка обіч — то вона сама.